

XIX. yüzyılın sonlarından 1914'e kadar Osmanlı Devleti'nin Basra vilâyetine bağlı aynı adı taşıyan sancağın merkezi statüsünde idi. Amâre, Bağdat Valisi Nâ-mık Paşa'nın bölgede isyan halinde olan Benî Lâ'm ve Âl-i Bû Muhammed aşiretleri üzerine yaptığı askerî harekât sırasında (1862), Dicle'nin sol kıyısında bir ordugâh kurulması sebebiyle halk arasında bir müddet Ordu adıyla anıldı. Asayişin sağlanmasından sonra burada bir kışla inşa edildi ve şehir daha sonra tüccar, esnaf gruplarının yerleştirilmesiyle bir ticaret merkezi haline geldi. Bu dönemde Amâre, Dicle'de işleyen buharlı gemiler için bir yakıt ikmal istasyonu ve 1890'dan itibaren II. Abdülhamid'in bölgedeki emlâkinin idare edildiği bir merkez olarak kısa zamanda gelişti. Amâre, İngiltere'nin Irak harekâtından sonra 1915-1932 yıllarında İngiliz manda yönetiminde kaldı ve bu dönemde Basra ile arasına askerî maksatlarla bir demiryolu hattı inşa edildi. Irak Kralığı döneminde, 1940 sonrasında şehrin özellikle güney kesimi düzenli bir şekilde gelişti. Ancak bölgede bulunan Benî Lâ'm, Âl-i Bû Derrâc ve Âl-i Bû Muhammed adlı aşiretler, Osmanlı döneminde olduğu gibi tam bir idarî kontrol altına alınamamışlardır.

XIX. yüzyılın sonlarında Amâre'de üç cami ile bir rüşdiye ve altısı müslümanlara, dördü gayri müslimlere ait olmak üzere on sıbyan mektebi bulunuyordu ve şehrin o tarihlerdeki nüfusu 9500 idi. 1900'lerde toplam nüfusu 150.000 olan sancağın merkez kazası Amâre'den

başka Şatra, Zübeyr ve Düveyric adlı üç kazası ve aynı yıllarda nüfusu 41.000 olan Amâre kazasının da Ali eş-Şarkî, Ali el-Garbî ve el-Ezer adlı üç nahiyesi bulunuyordu.

Yakın zamanda adı Meysân olarak değiştirilen Amâre ilinin yüzölçümü 14.103 km² ve nüfusu 411.843 (1985 tahmini) olup Amâre, Kal'atü Sâlih ve Ali el-Garbî adlı üç kazası bulunmaktadır. Dicle'nin her iki tarafına yayılmış olan ilin sulana-bilen topraklarında Osmanlılar devrinde olduğu gibi bugün de büyük ölçüde ziraat yapılmakta, pirinç, buğday, arpa, mısır, hurma, portakal ve kayısı başta olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirilmektedir. Bölgede çoğunluğu pamuklu ve keten üzerine olan dokuma endüstrisi kuruluşları yer alır; hayvancılık bir hayli gelişmiş olup Amâre'nin yün ve yapağıları dünyaca ünlüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûsü'l-a'lâm, V, 3207-3209; *Basra Vilâyeti Salnâmesi* (1318), s. 214-215; Cuinet, III, 277-295; S. H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Irak*, Oxford 1925; a.mlf., "Amâra", *El²* (İng.), I, 431; C. C. Lorimer, *Delitü'l-hâlic: el-kısmü'l-coğrafi*, Doha, ts. (Metâbiu Ali b. Ali), I, 88-92; III, 1039; Abdürrezzâk el-Hasenî, *el-İrak: kadîmen ve hadîşen*, Beyrut 1400/1980, s. 188-195; J. B. Tavernier, *Les Six Voyages en Turquie en Perse et aux Indes*, Paris 1981, I, 304.

İDRİS BOSTAN

AMARI, Michele

(1806-1889)

İtalyan siyaset adamı
ve şarkiyatçı.

Genç yaşta siyasete atıldı ve doğduğu yer olan Sicilya adasının bağımsız olarak İtalya'dan ayrı kalmasına çalıştı; ancak girişiminde başarı elde edemedi ve 1849'da Paris'e sürgüne gönderildi. Burada bulunduğu sıralarda fikir ve çalışmaları yeni bir istikamet kazandı. Sicilya'nın tarihte bakımsız, geri kalmış, ihmale uğramış küçük bir ada olmadığını, aksine büyük medeniyetlere kaynak teşkil etmiş önemli bir yer olduğunu öğrenip çalışmalarını bu yöne kaydirdi ve Antikçağ'dan çok İslâm hâkimiyeti dönemini incelemek gerektiğine inandı. Sürgün yılları onun için çok faydalı oldu, zira çevresinde geniş bir ilim muhiti buldu; tanınmış şarkiyatçılardan Reinaud'nun ekolünü tanıdı, ayrıca Quatremère ve De Slane ile olan dostluklarını ilerletti. Arapça öğrenerek ana kaynaklar üzerinde ça-

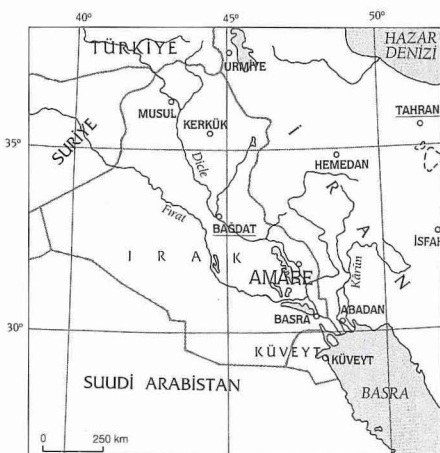
lışmaya başladı ve ilk eserlerini bu yıllarda kaleme aldı.

Amari sürgün yıllarında, İtalya'nın bağımsız küçük devletler halinde kalması bir tek yönetim altında birleşmesinin daha faydalı olacağı kanaatine vardığı için 1859'da vatanına dönerek bu alanda çalışmalara başladı ve başarılarından dolayı 1861'de ilk kurulan senatoya üye seçildi. 1862-1864 yılları arasında da eğitim bakanı olarak ülke çapında ilk eğitim-öğretim reformlarının gerçekleştirilmesini sağladı. Aynı tarihlerde ilmi çalışmalarını da hızlandırdı. Arap-İslâm kaynaklarına eğilerek bu eserlerin Sicilya ve İtalya hakkında verdikleri bilgileri toplayıp doğduğu yerle ilgili büyük bir eser yazdı; çok önemli kayıt ve kaynakların da tahlilî yayımlarını gerçekleştirdi. Ayrıca İtalyan arşivlerine inerek buralarda bulunan Arap ülkelerinden gelme vesikaları inceleyip yayımlamış ve bu alanda öncü sayılmıştır.

Eserleri. İslâm araştırmaları sahasında büyük bir şöhreti bulunan Amari'nin eserleri birkaç ana bölümde toplanabilir:

a) **Kitap Çalışmaları.** 1. *Storia dei Musulmani di Sicilia* (Sicilya müslümanları tarihi). 1854-1872 yılları arasında Firenze'de (Floransa) üç cilt olarak yayımlanan bu eserin ilk cildinde Sicilya'nın Eskiçağ ve Ortaçağ dönemleriyle ilk İslâm akınları üzerinde durmuş ve özellikle 827'de Sicilya'ya ve daha sonra da İtalya topraklarında Taranto ile Bari şehirlerine yapılan ilk akınları anlatmıştır. II. cilt XI. yüzyılda müslümanların Sicilya adasına nasıl sahip olduklarını, III. cilt ise İslâm egemenliğinin son yıllarını ihtiva etmektedir. Bu eserde olaylar zinciri yanında müslümanların bilhassa Batı Akdeniz'de ne gibi roller oynadıkları, ekonomiye, kültüre, günlük hayata ve güzel sanatlara ne gibi yenilikler getirdikleri de açıklanmıştır. Amari bu eserinde basılmamış pek çok Arap kaynağından faydalanmış ve aynı zamanda bunları Batılı kaynaklarla da karşılaştırmıştır. Böyle bir çalışma nadir görüldüğü için eser ilim âleminde büyük yankı uyandırdı ve az sayıda basılan nüshaları kısa zamanda tükendi. Eserin, 1933-1939 yıllarında tanınmış Arap dili ve edebiyatı uzmanı Carlo Alfonso Nallino tarafından gözden geçirilen yeni bir yayımı, iki cildi ikişer bölümden oluşan üç cilt halinde beş kitap olarak gerçekleştirildi; bu neşrin 1980 yılında fotomekanik usulle bir baskısı daha yapıldı. Bir

Amâre

tarihçi tarafından yeniden ele alınması gerektiği hususu üzerinde durulmakla beraber eser çok değerli kaynaklar arasında sayılmaktadır. 2. *Biblioteca arabo-sicula* (Sicilya üzerine Arap kaynakları). Sicilya adasından bahseden Arap tarihçi ve coğrafyacıları üzerinde durmaktadır. Eser, 1880'de basılan ilk cildinden sonra Leipzig'de bir ek ve 1889'da da Torino'da ayrı bir ek daha yayımlanmak suretiyle uzun sürede tamamlanmıştır.

b) *Kitâbe Çalışmaları. Le epigrafi arabiche di Sicilia. Trascritte, tradotte e illustrate* (Sicilya'nın Arapça kitâbeleri. Çeviri yazı, tercüme ve resimler). Palermo'da 1875, 1879 ve 1885 yıllarında üç ince cilt halinde yayımlanmış ve bu yayının 1971'de yine aynı şehirde Francesco Gabrieli tarafından yeni bir baskısı yapılmıştır.

c) *Arşiv Metinleri Üzerindeki Çalışmaları*. Amari 1863 ve 1867 yıllarında Floransa, 1873'te Cenova arşivlerinde bulunmuş ve buralardaki malzeme içinden Arapça olanları seçerek yayımlamıştır. 1. *Diplomi arabi del Reale Archivio Fiorentino. Testo originale con la traduzione letterale e illustrazioni* (Floransa Kraliyet Arşivi'ndeki Arap vesikaları. Aslı metin ile tam tercüme ve resimler). 1863'te Floransa'da yayımladığı bu eser için 1867'de de bir ek (appendice) hazırlamıştır. 2. "Nuovi ricordi arabici su la storia di Genova" (Cenova tarihi üzerine yeni Arap vesikaları), *Atti della Società ligure di Storia Patria*, IV-V (1873), s. 551-563 (Arapça metinler: Appendice, s. 1-39). Aynı dergide bu makalesine ek olarak ikinci bir çalışması daha yayımlan-

mıştır: "Aggiunte e correzioni ai Nuove ricordi" (Yeni vesikalara ek ve düzeltmeler, XIX [1898], s. 147-159).

Vesikalar üzerindeki çalışmaları ile Avrupa'da öncü sayılan Amari, Arap kaynaklarını tenkit süzgecinden geçirerek kaleme alınırları sırasında uyulan usulleri de tesbit etmiştir: "Dei titoli che usava la cancelleria de Sultani d'Egitto nel secolo XIV scrivendo ai reggitori di alcuni stati italiani" (Mısır sultanlarının dinvanında XIV. asırda bazı İtalyan devletlerinin yöneticilerine yazılmış vesikalarda kullanılan başlıklara dair), *Memorie della R. Accademia dei Lincei. Classe di Scienze Morali*, serie 3, XII (1884), s. 507-534.

Amari, İdrîsî ve İbn Havkal gibi Avrupa hakkında bilgi veren İslâm coğrafyacıları üzerinde de durmuş, ayrıca 1857 yılında Kur'an-ı Kerim'le ilgili bir bibliyografya denemesi yapmıştır. Bunlardan başka Hollandalı müsteşrik R. Dozy ile beraber yürüttüğü çalışmalar sonunda, onun İspanya'daki İslâm kültürünün ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmasını sağlamış ve böylece aynı yıllarda, müslümanların Akdeniz'de oynadıkları önemli rol büyük ölçüde gözden geçirilerek yeniden ve başlangıcından itibaren değerlendirilmiştir.

Amari'nin çalışmaları o daha hayatta iken takdir edilmiş ve onun başlattığı araştırmalara sonradan Roma'da ve Palermo'da geliştirilen İslâm dünyası ile ilgili çalışmalarla yeni bir hız ve yön verilmiştir. Eserleri pek az İtalyan edebiyat ve kültür adamına uygulanan bir metotla "edizione nazionale" (millî

neşir) seviyesinde ele alınmış ve ayrıca onun için 100. doğum yıldönümünde bir armağan çıkarılmıştır (*Centenario della Nascita di Michele Amari*, Palermo 1910). Amari, adına armağan yayımlanan ilk müsteşrik olup ölümünün 100. yılı münasebetiyle de çeşitli toplantılar yapılmış ve eserlerinden bir kısmı yeniden derlenip yayımlanmıştır (bk. Borruso, *Islam Storia e civilla*, sy. 29, s. 265-273).

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, *Histoire des Orientalistes de l'Europe du XIIe au XIXe siècle*, Paris 1868-70, s. 12-24; G. Salvo-Cozzo, "Le Opere a stampa di Michele Amari", *Centenario della Nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, I, s. XLIV-CVI-II; R. Romece, "Amari, Michele", *Dizionario Biografico degli Italiani*, II (1960), s. 637-654; F. Gabrieli, *La storiografia arabo-islamica in Italia*, Napoli 1975, s. 27-43; a.mlf., "Arabi di Sicilia e Arabi di Spagna", *Dal Mondo dell'Islâm*, Milano-Napoli 1954, s. 88-108, 232; a.mlf., "Un Secolo di studi arabosiculi", *St.I*, sy. 2 (1954), s. 89-102; U. Rizzitano, *Storia e Cultura nella Sicilia saracena*, Palermo 1975, s. 429-438, 459-484; a.mlf., "L'Età arabo-islamica", *Sicilia nella storiografia dell'ultimo trentennio Atti del congresso di Mazara (27 e 28 ottobre 1978)*, Mazara del Vallo 1979, s. 45-60; A. Borruso, "Lettere di Michele Amari a Celestino Schiapparelli", *Archivio Storico Siciliano*, serie IV, III (1977), s. 235-300; a.mlf., "Michele Amari arabista, Nel centenario della morte", *Islam Storia e civilla*, sy. 29, Roma 1989, s. 265-273; I. Peri, *Michele Amari*, Napoli 1980; G. Cimino, *Lettere di Antonio Salinas a Michele Amari*, Palermo 1985; C. Perretta di Gesu, *Sicilia da Leggere*, Palermo 1985, s. 372-373; O. Hartwig, "Michele Amari", *Deutsche Rundschau*, sy. 60, Berlin 1889, s. 438-447; G. Levi Della Vida, "Amari arabista", *Enciclopedia Italiana*, II, 757-758.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU